~~Kristu meta kien fid-dinja, jixbah lil Malti (u fuq hekk m'hux dawn l-erba' kelmiet biss hemm x'tikteb, imma kotba sħaħ); issa għandi xi ħaġa xi ngħid lil dawk li jgemgmu għax isibu xi kelma Maltija qadima miktuba, għax jgħidu li hi tqila u ma jifhmuhiex. Nibdew minn ħaġa oħra u mbagħad naslu fuq dan.~~

~~Mela, san Pawl missierna, darba waħda sama' li xi rġiel Insara, minn Korintu, li kien nassarhom hu, kienu qegħdin imorru għand in-nisa tad-dnub. Għal hekk meta kellu għax jikteb ittra twila lil Korinti, lil dawn ir-rġiel kitbilhom hekk (I li Kor. K. VI v. 15):~~

~~"Ouk oidate oti ta somata ymon mele Khristoy estin? Aras oun ta mele tou Khristoy poieso pornes mele?" Li tfisser: *Ma tafux li l-igsma tagħkom huma ishma ta' Kristu? Tieħdu, mela, l-ishma ta' Kristu u tagħmluhom ishma ta' mara tad-dnub?*~~

~~U hekk ngħid jiena wkoll lil dawn il-Maltin li jgħidu li huma Nsara, qaddejja ta' Kristu, u jistkerrħu l-kliem Malti. "Ma tafux li kliem tagħkom huwa kliem ta' Kristu? Għandkom mela l-wiċċ *tost* u l-qalb ġiefja li twarrbu l-kliem ta' Kristu biex tinqdew bi kliem ta' ġnus ħżiena?"~~

~~FRA PAWL, O.F.M.~~

KIF IL-LHUD IĦARSU L-GĦID

Meta Mosè ried joħroġ lil-Lhud minn art il-Masar u s-Sultan ta' hemm ma riedx, Mosè ħabbar lis-Sultan li bħala għedieb talli ma riedx iħallihom jitilqu, fil-lejl tal-14 tax-xahar Nisan, l-Anġlu t'Alla kellu jgħaddi minn fuq dik l-art u joqtol kull bikri tan-nies u tal-bhejjem. Mosè amar ukoll lil-Lhud biex dik inhar kull sid dar joqtol ħaruf u jiżbogħ b'demmu wirek il-bieb, biex hu u għaddej l-Anġlu l-qattiel jagħraf id-dar fejn jgħammru l-Lhud u ma joqtlilhomx il-bkura tagħhom.

Dak li ħabbar Mosè saħħ, u fl-aħħar Sultan il-Masar ħalla lil-Lhud jitilqu. Meta Mosè kien sejjer binnies lejn il-Palestina, kiteb lil-Lhud dan il-kliem: "Il-jum 14 ta' Nisan għandu jkunilkom jum ta' tifkira. Għandkom tħarsuh bħala Għid, u tqaddsuh lil Mulej għal dejjem, minn nisel għal nisel. (ktieb tal-Ħruġ, XII, 14). U għal hekk il-Lhud biex jisimgħu minn Mosè, għadhom sal-lum jagħmlu l-akbar Għid tagħhom fil-15 ta' Nisan.

It-tħejjija għal Għid il-Kbir issir kif sa ngħidu hawn. Ftit jiem qabel inaddfu tindifa kbira lid-dar kollha u kull ma fiha. Ibajjdu u jiżbgħu u jaħslu l-art u jogħorku tajjeb il-borom u t-twaġen u kull ħaġa li jsajru fiha. Fit-13 ta' Nisan, filgħaxija, sid id-dar jagħmel *it-tiftixa għal ħmira*. Għax billi Mosè amarhom li fil-jiem tal-Għid ma għandhomx iħallu f'darhom ebda ħobż mehmur (Ktieb il-Ħruġ, XII, 15), jisimgħu minnu kif imiss. Sid id-dar mela iqiegħed nitfa ħobż mehmur żgħira fejn jaraha kull ħadd, aktarx fuq ħoġor ta' tieqa kbira, fid-dar. Imbagħad jixgħel xemgħa u jgħid talba u jibda jfittex fir-rkejjen tad-dar, fis-sniedaq u fuq il-farxiet. F'idu jkollu qatta żgħira rix tal-wiżż u kull fejn isib frak tal-ħobż, jikinsu bir-rix għal ġewwa luħ żgħir li jkollu f'idu l-oħra. Fl-

aħħar, meta jfittex kull imkien, jiknes ukoll għoi ge' l-ruħ dik il-ftieta ħobż li jkun qiegħed ġewwa ħoġor it-tieqa. Imbagħad jorbotha f'ċarruta mal-frak l-ieħor li jkun sab u jdendilha mas-saqaf fuq musbieħ jixgħel, biex ma' tul il-lejl dak il-frak ma jilħquhx il-ġrieden u jerġgħu jxerrduh mad-dar. Wara dan jistqarr, bil-lsien Lhudi li huwa jqis bħala trab, il-frak tal-ħobż meħmur, jekk baqa' xi ftit x'imkien li ma sabux huwa. Il-għada, ftit qabel nofs inhar, dik is-sorra żgħira frak tal-ħobż, sid id-dar jaħraqha.

Fl-14 ta' Nisan lil iben il-bikri tad-dar il-Lhud iġiegħluh isum, bħala fidwa u tifkira ta' meta l-Anġlu għadda minn art il-Masar u qatel il-bkura kollha. Fil-għaxija s-subjien kollha jilbsu l-aktar libsa sabiħa li jkollhom u jmorru għall-għasar il-knisja tagħhom. Wara li jiġu mill-knisja, jsibu mhejjija l-mejda tal-għaxa jew ikla tal-Għid. Dil-mejda, il-Lhud Askenażim (jiġifieri tax-Xmiel tal-Ewropa) jgħidulha *Seder* u l-Lhud Separdim (jiġifieri ta' Spanja) jgħidulha *Ħaggada*.

F'ras il-mejda jitqiegħed siġġu tad-dirgħajn bi mħadda fuqu għal sid id-dar, u ħafna drabi l-mara tiegħu wkoll ikollha siġġu kbir imhejji. Fuq il-mejda quddiem is-sid ikun hemm platt u fuqu tliet ftajjar tal-ħobż bla ħmira, jgħidulhom *mażżôt*, misrurin waħda waħda ġewwa ħrieki bojod nadifa. Fuq dawn jitqiegħed platt ieħor b'wirk ta' ħaruf mixwi, li jfisser il-ħaruf tal-Għid u bajda misjura li tfisser il-*Ħaġiġa*, jew għotja li dari jagħtu lil Mulej fil-Ħakel ta' Ġerusalem. Fuq il-mejda jkun hemm ukoll ħafna platti bil-ħaxix morr, bħal ħass u sija (dak li bl-Ingliż jgħidulu *water-cress*) u fiġel u bieqja b'għasida li jgħidulha *Keroset*, magħmula minn frott imqadded mgħolli fl-inbid u l-ħall. Ikun hemm ukoll qdieħ (jew *tazza*) mimlija bl-ilma bil-melħ, li jfisser id-dmugħ li xerrdu l-Lhud meta kienu fil-jasar fl-art tal-Masrija. Waqt l-ikel jixorbu erba' qdieħ inbid, li jfissru l-erba' wegħdiet li Alla wiegħed lil-Lhud meta kienu fil-jasar. Il-wegħdiet huma: li joħroġhom minn taħt idejn il-Masrin; li jeħlishom mill-jasar; li jgħaddeb lil Masrijin; li jeħodhom bħala tajfa tiegħu. Qdieħ ieħor bl-inbid iħalluh fuq il-mejda għall-Profeta Elija li hu mistenni li jiġi f'Għid il-Kbir, qabel ma jidher il-Messija.

Meta n-nies kollha tad-dar, sewwa l-ulied kemm il-qaddejja, joqogħdu ma' dwar il-mejda, sid id-dar iqum bil-wieqfa u jferragħ l-ewwel qadaħ inbid u jgħid talba li biha jbierek l-inbid u kull ma jkun hemm fuq il-mejda. Imbagħad joqgħod bil-qegħda, jmil fuq minkbu x-xellug u jixrob l-ewwel qadaħ inbid u l-koll jagħmlu bħalu.

Wara dan sid id-dar jarġa' jqum u jaħsel idejh u jarġa' joqgħod bil-qegħda u jitteka fuq minkbu x-xellugi u jibda jiekol il-ħaxix morr miblul fl-ilma mielaħ u jagħti ftit lil kull wieħed li jkun hemm fuq il-mejda. Imbagħad jieħu mill-platt waħda mill-ftajjar *mażżôt* u jaqsam nofsha u jaħbiha taħt imħadda, u n-nofs l-ieħor iqattgħu bċejjeċ żgħar u jagħti biċċa lil kull min ikun fuq il-mejda. Dawna jqumu, jgħollu l-biċċa tal-ftira miżża lejn is-sema u jgħidu: "Dan huwa l-ħobż tan-niket li missirijietna kielu f'art il-Masar". U jekk ikunu barra mill-Palestina jgħidu wkoll: "Dis-sena hawn; sena oħra

f'Ġerusalem. Dis-sena lsiera, sena oħra ħelsin".

Imbagħad iqegħdu l-biċċa ftira quddiemhom u t-tifel iż-żgħir taddar isaqsi lis-sid: "Għaliex il-lejla qegħdin nieklu ħaxix morr u ħobż miżż, u mitkijin fuq minkibna?" U sid id-dar jibda jgħid lilu u lil kull min jisma' kemm ħabbhom Alla lill-Lhud u kemm ġid għamlilhom u kif ħelishom mill-jasar tal-Masrijin. Wara jgħannu jew jgħidu l-ewwel qasma tal-Hallel, li hi s-Salmi, mill-għadd 113 sal 118, u jixorbu t-tieni qdieħ li jgħidulu *Haggada*, wara li jgħolluh lejn is-sema. Wara dan jaħslu jdejhom janġa' jaqsam ftira u jberikha u jiekol ftieta minnha miblula fl-ilma mielaħ u jagħti wkoll lil dawk tal-mejda. Jagħtihom ukol ħaxix morr miblul fil-*keroset* u biċtejn żgħar ftira li f'nofshom ikun hemm qatgħa żgħira fiġel, tifkira ta' Hillel, Lhudi qaddis, li kien jiekol fil-Għid ħobż miżż u ħaxix morr u laħam tal-ħaruf imkebbin flimkien.

Imbagħad iġibu ikel ta' ħafna xorta misjur kif isajjru l-Lhud. Fl-aħħar tal-ikla wieħed tifel żgħir imur iġib dik in-nofs ftira li ħeba taħt l-imħadda sid i-dar.

Hawn is-sid jiżżi ħajr 'l Alla u jferragħ it-tielet qadaħ inbid, u l-oħrajn jagħmlu bħalu. Wara li jixorbuh, is-sid iferragħ il-qadaħ li jkun hejja għal Profeta Elija. Dak il-ħin dawk kollha li jkunu fuq il-mejda jibqgħu għal ftit tal-ħin sektin, bla ma jagħmlu ebda ħoss anqas jgħidu ebda kelma. Imbagħad jiftħu bieb id-dar u jibdew jidgħu u jisħtu lil dawk li m'humiex Lhud, jiġifieri lil dawk li ma jemmnux. Did-drawwa ma kienitx minn dejjem, imma miż-żmenijiet tan-nofs, meta l-Lhud kienu minn kull-ħadd maħqura.

Wara dan jgħannu jew jgħidu t-tieni taqsima tal-*Hallel* u xi talba u jixorbu r-raba' qadaħ inbid. Fl-aħħar nett jitolbu 'l Alla li jilqa' t-talb li talbu u t-tifkira li għamlu tal-Qawwa tiegħu meta ħelishom minn art il-Masar.

Għad li l-Liġi tal-Lhud tgħid li għandhom jagħmlu dan il-Għaxa tal-Għid fil-lejl tal-14-15 ta' Nisan, u fil-21-22 tax-xahar biss, hemm ħafna Lhud li jerġgħu jagħmlu hekk ukoll fil-lejl 15-16 u 22-23 biex jekk Alla ma jilqax l-ewwel Għid, jilqa' t-tieni.

Il-Għid huwa fil-15 ta' Nisan, imma s-sitt ijiem ta' warajh ikunu għejjeda tal-ħobż miżż, bla ħmira, u minnu biss jistgħu jieklu. Ma' tul dawn il-jiem fil-knejjes tal-Lhud ikun hemm il-Għasar u kull Lhudi li jħobb id-djiena tiegħu, għandu jaħdar għalieh.

Patri G. FACCIO, O.F.M.

IL-"GLORIA PATRI" BIL-PALESTIN U BIL-MALTI

El-meġd 'lil Ab u 'l Iben u wa 'l Ruħ il-Qodos. Ka ma kan fil-ebtidâ, alân u kull awwân, ila d-deher id-deherîn. Amien

Is-sebħ lil Missier u lil Iben u lir-Ruħ il-Qodos. Kif kien fil-bidu issa u dejjem, għala dejjem ta' dejjem. Amen.